

LUCIE DRECHSELOVÁ
Türkiye’de Yerel Siyasette Kadınlar

LUCIE DRECHSELOVÁ 1987'de Prag'da doğdu. Paris'te, École des Hautes Études en Sciences Sociales'te (EHESS) yardımcı doçent olarak çalışmaktadır. Daha önce de SciencesPo Paris ve Prag'daki Charles Üniversitesi'nde Çağdaş Türkiye'de Siyaset dersleri verdi. Araştırma ilgi alanları siyaset bilimi, toplumsal cinsiyet çalışmaları ve hafıza çalışmaları kesişimi odaklı. *Kurds in Turkey: Ethnographies of Heterogeneous Experiences* (Lexington Books, 2019) kitabının yardımcı editörüdür. Türkiye'de 1968 ve 1978 siyasi kuşaklarının hafızalarının oluşumunda toplumsal cinsiyet etkisi konulu bir proje yürütmektedir.

Local Power and Female Political Pathways in Turkey. Cycles of Exclusion
© 2020 Springer Nature Switzerland AG

İletişim Yayınları 3216 • Araştırma-İnceleme Dizisi 538

ISBN-13: 978-975-05-3388-4

© 2022 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2022, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

YAYINA HAZIRLAYAN Hülya Demirdirek

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Serra Akcan

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Nebiye Çavuş

DIZIN Mehmet Atala

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadag, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

LUCIE DRECHSELOVÁ

Türkiye’de Yerel Siyasette Kadınlar

Dışlanma Döngüleri

*Local Power and Female
Political Pathways in Turkey
Cycles of Exclusion*

ÇEVİREN Ece Köse

Oğlum Benjamin ve kızım Emilie'ye...

İÇİNDEKİLER

Önsöz	11
--------------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

Kadınların Siyasete Dahil Olması ve Türkiye Yerel Siyaseti	15
---	----

Türkiye yerel siyasetini kadınlar için erişilemez kılan nedir?	16
--	----

Çağdaş Türkiye’de kadının statüsü ve siyasal temsili.....	19
---	----

Çalışmalardaki son tablo: Yerel siyasette kadınlara ilişkin araştırmaların azlığı.....	24
---	----

<i>Küresel eğilimler içinde Türkiye’nin yeri</i>	24
--	----

<i>Türkiye siyasetinde kadın: Ulusal siyaseti ele alma yaklaşımının hâkimiyeti</i>	27
--	----

<i>Yerel siyaset ve kadın: Yükselen bir çalışma alanı</i>	29
---	----

Siyaset sosyolojisi ve toplumsal cinsiyet çalışmalarını niteliksel araştırmayla bir araya getirmek.....	33
--	----

<i>Kavramsal çerçeve</i>	33
--------------------------------	----

<i>Tanımlayıcı siyasal temsile ilginin yeniden canlanması</i>	34
---	----

<i>Partiler arası yerele dayalı analiz</i>	35
--	----

<i>Siyasi aktörlerin sosyolojisi ve kadınların siyasi kariyerleri</i>	37
---	----

<i>Siyasi partilerdeki toplumsal cinsiyet temelli kısıtlar</i>	39
--	----

<i>Çalışmanın kapsamı ve metodolojisi</i>	40
---	----

<i>Araştırmacının konumsallığı</i>	46
--	----

<i>Araştırma zorlukları ve etiği</i>	48
--	----

Kitabın yapısı.....	51
---------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

"Türk Paradoksu"nu Bağlamına Oturtmak 55

Türkiye'de kadınların

yetersiz siyasal temsiline tarihsel bakış 56

Devlet feminizmi ve kadınların seçme ve seçilme hakkı 57

Hafızalardan silinen 1930 oy pusulası 62

Siyasette kadınların yokluğu: 1946-1990 66

Partiler özelinde kadınların siyasetten dışlanması 69

Muhafazakâr partilerdeki token kadınlar 71

Kemalist miras ve orta düzeyde kadın katılımı 77

Pro-Kürt partilerde eşitliğe giden yol 79

Yerel bakış açısı: Yerel siyaset kapılarının

kadınlara kapanması 83

Yerel siyasetteki atalet ve "Türk paradoksu" 84

Yerel konfigürasyonlar ve Türkiye'de

yerel yönetimlerin dönüşümü 90

Bölüm sonu tespitleri 101

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Seçime Giden Yol:

Kadınların Liste Dışı Kalması 105

Yerel aday belirleyicilerin kadınları dışlaması 110

Kadın kollarının dayanılmaz zayıflığı 121

Demokrasi kadınlara "yaramıyor" mu? 134

Merkezileşme: Kadın aday belirlemenin bedeli mi? 140

Bölüm sonu tespitleri 148

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Kadın Belediye Meclis Üyeleri:

Parti İçi Filtreden Kimler Geçebiliyor? 151

En yaygın kadın belediye meclis üyesi profili 153

Ailenin siyasi geçmişi ve siyasal sosyalizasyon 154

Ayrıcalıkların kesişimselliğindeki yerel elit kadınlar 159

Sıra dışı profiller 172

Şiddet ve devlet baskısı izli biyografik patikalar 174

Pro-Kürt partilerdeki siyasetçilerin iki nesli 179

Toplumsal cinsiyete dayalı kaynaklar ve stigmalar 188

Kadınlar siyasi sermayeden yoksun mu? 189

İstikrarsız toplumsal cinsiyet sermayesi 200

Bölüm sonu tespitleri 204

BEŞİNCİ BÖLÜM

Kadınların Siyasal Katılımı Üzerindeki Kısıtlar

Toplumsal düzen ve yerel siyaset	208
Kadın düşmanı parti ortamı	213
Yerel konfigürasyonlarda toplumsal cinsiyet temelli farklılıklar	225
Bölüm sonu tespitleri	231

ALTINCI BÖLÜM

Yerel Siyasette Yön Bulmak:

Kadınların Kariyerleri ve Stratejileri	235
Uyum mekanizmaları ve fedakârlık ruhu	237
Bireysel stratejiler: Geçici değişim ve “kelebek siyaseti” arasında	249
Kadınların kolektif örgütlenmesi ve kurumsal değişim	257
Bölüm sonu tespitleri	272

YEDİNCİ BÖLÜM

Sonuç: Kadınların Temsili ve Yerel Siyasetten Dışlanma Döngüleri

Toplumsal cinsiyete duyarlı siyaset bilimi ve kadınların tanımlayıcı temsiline ilgiyi yeniden uyandırmak	278
Türkiye yerel siyasetinde başarıyı kim elde etmektedir?	280
Siyaset kapısının bekçileri: Siyasi partilerin başrolü	291
Kadınların kolektif hareketi üzerindeki kısıtlar	296
Kadınlar ve demokrasi: Bir sorunlu ilişki	302

KAYNAKÇA	307
----------	-----

DİZİN	337
-------	-----

Önsöz

Bu kitap, günümüz Türkiye'sinde kadınların yerel siyasetteki yetersiz temsiliğini anlama çabasının ürünüdür. Öte yandan, bu dönem Türkiye'si üzerine bir şeyler yazmanın, hızlıca, hatta son derece hızlı bir şekilde tarih yazmaya döndüğünü hatırlamak mümkün değil. Bu sebeple kitap okunurken, İngilizce baskısı üzerinden iki, daha ayrıntılı bir Fransızca doktora tezi olarak savunulmasının üzerinden dört, son olarak, bunların dayanağı olan alan çalışmasının üzerinden de 6 yıl geçtiğinin akılda tutulması gerektiğinin altını çizmeliyim.

Aradan geçen zamana rağmen, bu çalışma, Türk siyasi partilerindeki aday seçim süreçlerinin inceliklerine bir ölçüde ışık tutuyor, yerel parti temsilcileri ile parti genel merkezleri arasındaki gerilimleri ortaya çıkarıyor ve hepsinden öte, bir dönemin kadın yerel politikacılarının hayat hikâyelerinin ve siyasi deneyimlerinin zenginliğini örneklendiriyor.

Türkiye'deki siyasal ve toplumsal düzende ne tip değişiklikler olduğuna dair genel bir izlenim edinmek için, sadece siyasi partilerin panoramasına bakmak yeterli: 2017'den bu yana, aralarında İYİ Parti, Gelecek Partisi ve Demokrasi ve Atılım (DEVA) Partisi'nin de olduğu pek çok parti kurulmuştur. Bu partiler, kadınların siyasete dahil edilmesi amacıyla bir duruş sergi-

lemek zorunda kalmış ve kendisi de kadın siyasetçi olarak gayet iyi bilinen bir isim olan Meral Akşener'in başkanlığını yaptığı İYİ Parti'nin milletvekilleri arasındaki kadın sayısının da en düşükte kalmasını gözlemek ilginç olmuştur. Bu kitabın esas ilgi alanı olan yerel siyasette, belediye düzeyinde, kadınların oranı TBMM'den daha düşüktür. İYİ Parti'nin başlangıçta, parti kadın kollarının, kadın politikacılar için sınırlayıcı olduğu iddiası ile kadın kolları oluşturmama kararı da kayda değerdir. Yine de sonunda İYİ Parti de kadın kolları oluşturmuştur. Partinin bu konudaki tavrının değişmesinde, kadın kollarının seçim kampanyalarına sunduğu katkının, başlıca motivasyon kaynağı olmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Sosyolojik açıdan bakıldığında, yeni muhafazakâr partiler, Gelecek ve DEVA'nın, yerel temsilci adaylarını belirleme süreçlerini izlemek de ilginç olmuştur. Bazı yerlerde anlaşılır şekilde, diğerlerinde ise şaşırıcı bir şekilde, eski Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) yerel elitler siyaset sahnesine yeniden çıkartılmıştır.

Bunlar yaşanırken, ciddi düzeyde süreklilik sergileyen bazı gelişmeler de olmuştur. Erken seçimle ilgili bitmek bilmeyen tartışmaların ortasında, AKP'nin başını çektiği, MHP'den adeta koalisyon desteği alan hükümet, bu önsözün kaleme alındığı dönemde halen görevdedir. Yerel düzeyde AKP, kadın temsilini anlayabilmenin anahtarı olmaya devam etmektedir. Çoğu yerde parti, kadınların belediye meclislerindeki varlığının yavaş ve kademeli şekilde artırılması eğilimi göstermiştir. Bu açıdan, Trabzon'daki gelişmeler dikkat çekicidir: 2014-2019 yerel seçimleri arasında Trabzon merkez ilçe belediyesinin kadın meclis üyesi sayısı düşerken, buna paralel olarak, kadın meclis üyesi bulunmayan ilçe sayısı da ondan üçe inmiştir.

Devam eden gelişmelerden biri de, HDP belediyelerine yönelik baskı olmuştur. Nitekim kitapta, HDP'li belediye eşbaşkanlarının, 2016'dan beri süren görevden alınmaları ve 2019 yerel seçimlerinin ardından yerlerine kayyumların atanmasının sistematik bir hale geldiği ele alınmaktadır. Bu önsözün yazıldığı sırada bile, eski parti eşbaşkanları ve Gültan Kışanak gibi etkili belediye başkanları da dahil olmak üzere birçok HDP'li siya-

setçi hâlâ hapiste. HDP'li siyasetçilere yönelik baskı, bu kitapta ele alınan gelişmeler ile Türkiye'de son dönemde siyasette yaşananlar arasında nasıl bir süreklilik olduğuna işaret eder.

Kitabın yayımlanma tarihi, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı-
nın 100. yıldönümüne çok yakın bir zamana gelmiş oluyor. Yaklaşan bu yıldönümü, kadınların siyasi katılımı da dahil olmak üzere tüm alanlarda Türkiye'deki bilançoyu çıkartmayı gayet anlamlı kılmaktadır. Elinizdeki kitabın, bu bilanço çıkartma çabasına mütevazı bir katkı olacağını umuyorum. Türkiye'de kadınların seçme ve seçilme hakkının yasalaşmasının 100. yılı içinse, 2034'ü beklemek gerekecek. Yine de, Türkiye bu hakkın yasalaşmasında dünyada bir öncüdür ve kadınların seçme ve seçilme hakkının 100. yıl dönümünü pek çok Avrupa ülkesinden önce kutlayacaktır. Ülke, 2034'te kadınların seçme ve seçilme hakkını kutlayacak olmasına rağmen, kadınların yerel seçimlere katılma hakkı elde etmesinin 100. yıl dönümü olan 2030 kadınların belediye siyasetindeki temsilinin çoğu zaman kaderi olduğu şekilde, muhtemelen unutulacaktır.

Kitaba kaynaklık eden araştırma, yerel siyaset üzerine yapılan çalışmalarda toplumsal cinsiyete artan ilginin bir parçasıdır. Her ne kadar uzun soluklu süreçleri örneklendirmeye çalışarak yazmış olsam da, burada sunulan, Türkiye'nin belli yer ve zamanlarının resmi. Öte yandan ampirik olarak 6 yılı kapsayan bu süreçte tanıklık ettiğim, üstüne düşünüp tartıştığım konulara dair başka çalışmalara da örnek olabilecek eğilimleri açığa çıkarttığımı, politikanın çok yüzeyde olmayan işleyişleri üstüne düşünme alanı yarattığımı düşünüyorum.

Bu önsöz, araştırmam boyunca desteklerini esirgemeyen tüm siyasetçilere ve sivil toplum kuruluşları üyelerine en içten teşekkürlerimi sunmadan tamamlanmış sayılmaz. Başta, saha çalışmamın odağı olan İzmir, Trabzon ve Diyarbakır'dakiler olmak üzere, İstanbul, Ankara, Siirt ve Mardin'de kendileriyle mülakat yaptığım kişilere ve gayriresmî bağlantılarıma, hayat hikâyelerini benimle paylaşmak için sarf ettikleri tüm zaman ve enerjileri ve hiç tereddüt etmeden beni meslektaşlarıyla tanıştırdıkları için gerçekten minnettarım. Türkiye'de tansiyon-

nun yükseldiği anlarda bile beni geri çevirmedikleri için, onlara teşekkür borçluyum. Araştırmam boyunca gerçekleşen tüm karşılaşmalar özeldi ve Türkiye'deki yerel siyaseti kavrayışımı ve daha da ötesini şekillendirdi. Ayrıca, saha çalışmam sırasında doğan dostluklar için de minnettarım; araştırmamı yürütürken bana duygusal ve lojistik destek sağlayan herkese teşekkür ederim. Araştırmamı, Prag'taki Charles Üniversitesi'nin ve Paris'teki Sosyal Bilimler İleri Araştırmalar Okulu'nun (EHESS), özellikle de doktora tez danışmalarım Jitka Malečková ve Hamit Bozarslan'ın desteği olmadan gerçekleştiremezdim. Bu kitabın hayat bulması için sağlamış oldukları samimi çalışma ortamı için, Çek Bilimler Akademisi Doğu Araştırmaları Enstitüsü'ne, özellikle enstitü direktörü Ondej Beránek'e teşekkür ederim. Başta annem ve eşim olmak üzere tüm aileme, bana sağladıkları sevgi dolu ortam ve daimî destek için minnettarım.

Türkiye hakkında yabancı dilde yazılmış araştırma ürünlerinin Türkiyeli okura ulaşması gerektiğine dair inancımı, benimle paylaştıkları için ilk olarak önerisi ile süreci başlatan Ahmet İnsel'e ve bunu mümkün kıldıkları için Tamıl Bora başta olmak üzere, İletişim Yayınları'na, kitabın çevirmeni Ece Köse'ye ve çeviri sonrası redaksiyonunu yapan Hülya Demirdirek'e teşekkür ederim.

LUCIE DRECHSELOVÁ

Ağustos 2022, Prag

Kadınların Siyasete Dahil Olması ve Türkiye Yerel Siyaseti

Başka dil ve kültürlerde de çok karşılaşılan toplumsal cinsiyet kalıplarından biri, Türkçede “her başarılı erkeğin arkasında bir kadın vardır,” diye ifade edilir. Siyasette, sadık bir eşin, kocasının siyasi yaşamındaki kolaylaştırıcı rolünün tanınmaması pek söz konusu olmaz, ama kadınların kendi siyasal yaşamları söz konusu olduğunda bu “mantık”, açıktan olmasa da, zaten kocaları aracılığıyla varlık gösterdikleri düşüncesi üzerinden, kadınların siyasal temsil taleplerini gayrimeşrulaştırmak amacıyla kullanılabilmektedir. Oysa aynı söz, “Her başarılı kadının arkasında bir erkek vardır,” diyerek tersine çevrildiğinde, anlam değişir “Siyasette, kadınların faillikleri (agency) eksiktir; yeterli kadar irade gösteremezler, erkeklere vekâleten orada bulunmaktadırlar,” demeye gelir. Dil ve toplumsal cinsiyet üzerine yapılan feminist araştırmalar, dilin bu tür toplumsal cinsiyet temelli niteliklerinin toplumsal düzen üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır (Bucholtz, 2014). Sözün, kadın arka plandayken olumlu, ön plandayken ise kadını güçsüzleştiren olumsuz bir anlama kayması, hangi kadınlık biçiminin toplumsal olarak kabul edilebilir olduğunu göz önüne sermekte ve toplumsal düzenin kadınların politik failliğine getirdiği kısıtlamalara dikkat çekmektedir.

Türkiye’de, toplumsal ve siyasal nitelikteki ayrımcı işleyiş kadın temsiliinin düşük düzeyde kalmasına sebep olmaktadır. Bu çalışma tamamlandığında, Mart 2019 yerel seçimlerine ilişkin toplumsal cinsiyet temelli istatistiklerin tamamı henüz erişime açık olmamış olsa da, 2014 yerel seçimlerine ait sayılar kadınların, özellikle yerel siyasetten dışlanma derecesini göstermesi açısından aydınlatıcıydı: 2014-2019 arasında belediye meclis üyelerinin %10,72’si, belediye başkanlarının ise %3’ünden azı kadındır (Kadın Koalisyonu, 2014). Kadınların yerel siyasetten dışlanmaları, Meclisteki kadın oranıyla karşılaştırıldığında daha da bariz olarak görülmektedir: 2018 genel seçimlerinin ardından Meclisteki kadın milletvekili oranı, belediye meclis üyelerinin yüzdesinden net bir şekilde daha yüksek olarak, %17,3’tür (TBMM, 2019). Nereden bakılsa 1999’dan beri istatistiksel olarak görülebilen bu durumu Ayten Alkan, “Türk paradoksu (2009)” olarak adlandırmaktadır.

Türkiye yerel siyasetini kadınlar için erişilemez kılan nedir?

Türkiye’de Yerel Siyasette Kadınlar: Dışlanma Döngüleri, eski ve mevcut kadın belediye başkanları, (2019 Mart itibarı ile) kadın belediye meclis üyeleri, kadın kolları temsilcileri ve yerel sivil toplum kuruluşları (STK) ile gerçekleştirilen 200 derinlemesine mülakata dayanarak, kadınların yerel düzeydeki yetersiz temsiliinin nedenlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu kitabın özünü oluşturan “Türk paradoksu”, yerel kadın siyasetçilerin profillerinin, siyasal patikalarının ve deneyimlerinin niteliksel analiziyle uğraşmama sebep olan ilk merak alanıydı benim için. Değerlendirmem, yerel siyaseti kadınlar için bu denli erişilemez kılan şeyin ne olduğu sorusuna konumlandırılmış (*situated*) bir cevap sunmaktadır: Bu cevap üç düzeyde konumlandırılmıştır; geçici olarak, çünkü çalışma sırasındaki mevcut siyaseti dengeden ibarettir; mekânsal olarak, çünkü üç farklı şehirdeki özgül yerel gerçekliğe odaklanmıştır; siyasal, çünkü dört büyük partinin özgül bağlamları arasında bir ayrıma gitmektedir.